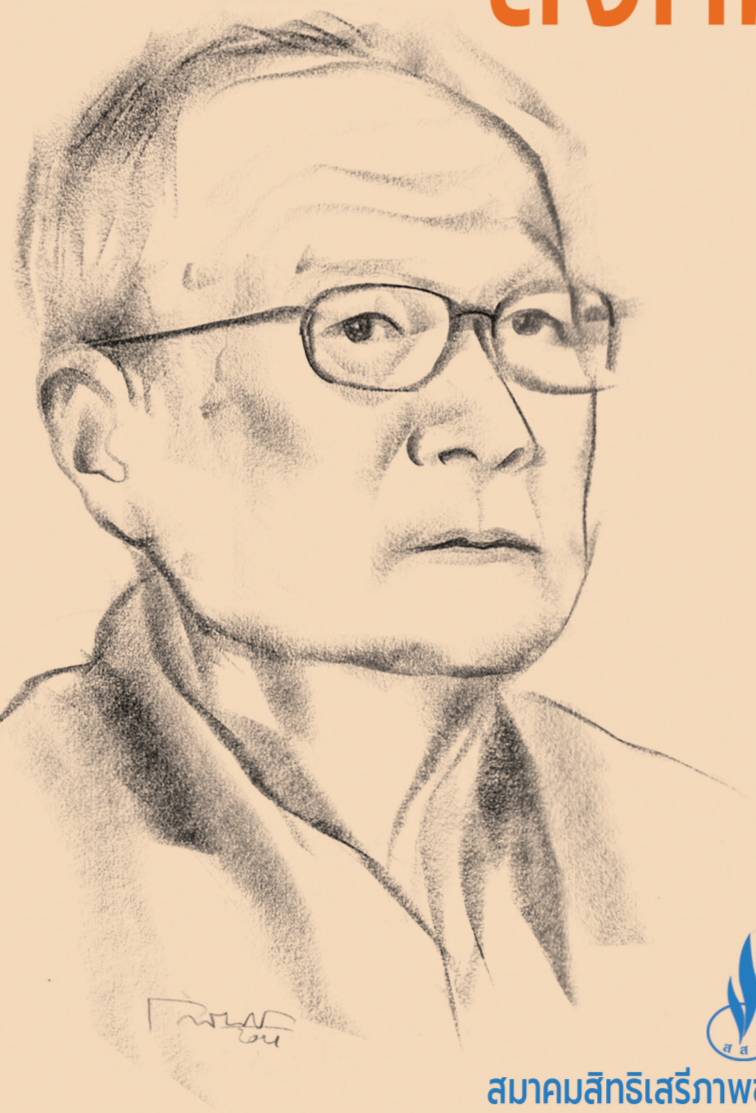

ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก กับ

สิทธิมนุษยชนใน สังคมไทย

สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)

ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก กับ _____

สิทธิ มนุษยชนใน สังคมไทย

สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) Union for Civil Liberty (UCL.)

ความเป็นมา

เหตุการณ์ที่รู้จักกันในนามสั้นๆ ว่า “14 ตุลา” นั้น เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย เดือนตุลาคม 2516 นักเรียนนิสิต นักศึกษาร่วมกับประชาชนจำนวนนับแสนคนได้เรียกร้องให้รัฐบาลคณะปฏิวัติ ธานินทร์เกษียรกุล ปลดปล่อยนิสิต นักศึกษา อาจารย์ และนักการเมือง 13 คน ที่เรียกร้องรัฐธรรมนูญ แต่กลับถูกรัฐบาลจับกุมตั้งข้อหาหมิ่นสุ่ม ชักชวนให้มีการชุมนุมทางการเมืองในที่สาธารณะเกินกว่า 5 คน บ่อนทำลายความมั่นคงของรัฐ เป็นกบฏภายในพระราชอาณาจักรและมีการกระทำความผิดเป็นคอมมิวนิสต์

ระหว่างวันที่ 9-12 ตุลาคม นักเรียนนิสิต นักศึกษาและประชาชนชุมนุมประท้วงโดยสันติวิธี ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 13 ตุลาคม ประชาชนเดินขบวนสำแดงพลังครั้งยิ่งใหญ่บนถนนราชดำเนิน วันที่ 14-15 ตุลาคม รัฐบาลใช้ทั้งรถถัง เฮลิคอปเตอร์ อาวุธสงครามหนักโดยทหารและตำรวจจำนวนร้อยปราบปรามอย่างรุนแรง ไร้มนุษยธรรม ทำให้เกิดความขัดแย้งในวงการรัฐบาลอย่างหนัก เกิดการลุกฮือขึ้นทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดในที่สุด ผู้นำคณะปฏิวัติ ธานินทร์เกษียรกุล ต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา เกิดการตื่นตัวเรื่องประชาธิปไตยทั่วประเทศ ด้วยความปรารถนาที่อยากเห็นสังคมไทยก้าวรุดหน้าไปอย่างมีเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2516 นักศึกษา นักวิชาการ ทนายความ และประชาชนจากสาขาอาชีพต่างๆ ได้ร่วมกันก่อตั้ง “สหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน” ขึ้นเพื่อให้เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่พิทักษ์สิทธิเสรีภาพของประชาชน และเพื่อเผยแพร่แนวคิด ข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาสิทธิมนุษยชนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนประชาชนทั่วไป

วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2526 สหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนจดทะเบียนเป็น “สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)” จนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย
2. ให้บริการโดยทั่วไปเพื่อจัดการสิทธิเสรีภาพของประชาชน
3. ร่วมมือและประสานงานกับองค์กรหรือสมาคมอื่นที่มีวัตถุประสงค์สอดคล้องกัน
4. ส่งเสริมให้ประชาชนตามท้องถิ่นต่าง ๆ ทวีราชอาณาจักรได้ตื่นตัวในเรื่องสิทธิเสรีภาพ
ทั้งนี้เพื่อกระจายความคิดและการปฏิบัติออกไปถึงระดับท้องถิ่น
5. วางมาตรการและการดำเนินการพิทักษ์สิทธิเสรีภาพ
6. คัดกรองสิทธิผู้บริโภค อนุรักษ์และพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนส่งเสริมสิทธิของ
ประชาชนในด้านนิเวศวิทยา

คณะกรรมการสมาคมสิทธิเสรีภาพยุคปัจจุบัน (2563 - 2565)

นายนิกร	วิสเพ็ญ	ประธานกรรมการ
นายรัชฎา	มนูรัชฎา	รองประธานคนที่ 1
นางสุนทรี	เซ่งกิ่ง	รองประธานคนที่ 2
นางไพรัตน์	จันทร์ทอง	กรรมการฝ่ายการเงิน
นางสาวสมศรี	หาญอนันตสุข	กรรมการฝ่ายทะเบียนและสมาชิก
นางสาวจันทร์จิรา	จันทร์แผ้ว	กรรมการฝ่ายกฎหมาย
นางณัฐาศิริ	เบิร์กแมน	กรรมการ
นายประพจน์	ศรีเทศ	กรรมการ
นายพงษ์ศักดิ์	จันทร์อ่อน	กรรมการ
นางสาวเกศริน	เดียวสกุล	กรรมการ
นายบัณฑิต	หอมเกษ	กรรมการ
นายประดิษฐ์	เรืองดิษฐ์	กรรมการ

สำนักงานติดต่อ

สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)

109 ถ.สุทธิสารวินิจฉัย สามเสนนอก เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ 10320

โทรศัพท์ 0-2275-4231-2 โทรสาร 0-2275-4230

Email: uclthailand@gmail.com

Website: [http:// www.ucl.or.th/](http://www.ucl.or.th/)

ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก กับสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

ISBN 978-616-93217-2-9

บรรณาธิการ	จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร
กองบรรณาธิการ	นิกร วิสเพ็ญ สุนทรี ช่งกิ่ง เกศริน เดียวสกุล สมศรี หาญอนันตสุข อนุชา วินทะไชย
ภาพประกอบ	โกสินทร์ ขาวงาม
พิมพ์ที่	บริษัท โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด 39/205-206 ซอยวิภาวดีรังสิต 84 แขวงสนามบิน เขตดอนเมือง กรุงเทพฯ 10210 โทร.0-2996-7392-4 E-mail : octoberprint50@hotmail.com
จัดพิมพ์โดย	สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)
จำนวน	2,000 เล่ม
ราคา	200 บาท
รูปแบบการพิมพ์	PocketBook และ E - book
ปีที่พิมพ์	2564

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ/National Library of Thailand Cataloging inPublication

เสน่ห์ จามริก, 2470-

ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก กับสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย.-กรุงเทพฯ : สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน, 2564.

280 หน้า

1.เสน่ห์ จามริก, 2470- 2. สิทธิมนุษยชน. I.โกสินทร์ ขาวงาม, ผู้วาดภาพประกอบ. II. ชื่อเรื่อง

323

ISBN 978-616-93217-2-9

คำนำ

ย้อนหลังไปราว 48 ปี หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีกลุ่มนักวิชาการกลุ่มหนึ่งประกอบด้วย ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ศาสตราจารย์ ดร. ระวี ภาวิไล ดร. สุธีรา วิจิตรานนท์ ทอมสัน คุณหญิงกนก สามเสน วิล นางสาวศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์ รศ. ดร. นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ รศ. ดร. โคทม อารียา พ.ต.ต.อนันต์ เสนาจันทร์ ม.ร.ว. พุทธิสาณ ชุมพล นายบดินทร์ อัครวานิชย์ ดร. สติธย์ ลิ้มพงศ์พันธ์ ผศ. ชเนกฐ์วัลลภ ชุมทอง และอีกหลายท่านได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมเพื่อสังคมขึ้นมา นามว่า “สหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)” หนึ่งในบรรดาผู้ก่อตั้งและได้รับเลือกเป็นประธานคนที่ 1 คือ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ซึ่งนับว่าเป็นยุคบุกเบิกของงานด้านสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย เรื่องสิทธิมนุษยชนในยุคนั้นถือว่าเป็นเรื่องใหม่ของเมืองไทยจึงมีอุปสรรคในการผลักดันงานนานับประการ โดยเฉพาะข้ออำนาจเก่าและกลุ่มผลประโยชน์ที่เคยอยู่ในอำนาจ สลับผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันครองอำนาจและแสวงหาประโยชน์มาอย่างยาวนานไม่คุ้นชินในเรื่องสิทธิมนุษยชน กลุ่มกิจกรรมดังกล่าวก็ได้ทำงานร่วมกันมาอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนต่อมาสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) ได้เปลี่ยนมาเป็น “สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)”

อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ประธาน สสส. คนที่ 1 และคณะกรรมการในยุคนั้นได้บุกเบิกแผ้วถางแนวทางการทำงานด้านสิทธิมนุษยชนท่ามกลางปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวอย่างเข้มแข็ง สร้างแนวคิดใหม่ๆ ในด้านสิทธิมนุษยชน และสร้างบุคลากรออกมาทำงานด้านสิทธิมนุษยชนให้กับสังคม

ตลอดระยะเวลาเกือบ 50 ปี และต่อมาหลักการด้านสิทธิมนุษยชนหลายอย่างได้ถูกเขียนไว้ในรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2540 2550 และ 2560 ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสิทธิพื้นฐานของพลเมืองไทย สิทธิการมีส่วนร่วม สิทธิชุมชน หลักการประกันสังคม สิทธิในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การกระจายอำนาจ และเรื่องอื่นๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญของความเป็นมนุษย์อันพึงมีพึงได้จนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป และต่อมาก่อให้เกิดคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) ขึ้นในประเทศไทย โดยเขียนไว้ในรัฐธรรมนูญทุกฉบับนับแต่รัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2540 เป็นต้นมา และที่สำคัญ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่ง ประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) คนที่ 1 และเป็นเสาหลักในด้านสิทธิมนุษยชนไทยและได้สร้างผลงานไว้อย่างมากมายมาจนถึงบัดนี้

นับแต่ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ดำรงตำแหน่งประธานสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน คนที่ 1 ในปี 2516 จนมาถึงดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ คนที่ 1 ตามรัฐธรรมนูญ ปี 2540 ท่านมีผลงานการแสดงความคิดเห็น และเขียนบทความไว้อย่างมากมาย ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการที่จะรวบรวมบทความแนวคิดข้อคิดเห็นของท่านในแต่ละยุคแต่ละสมัย มารวบรวมเอาไว้เพื่อเป็นบทเรียนให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา เป็นหลักคิดและเป็นแนวทางในการทำงานด้านสิทธิมนุษยชนในโอกาสต่อไป

ในฐานะประธานกรรมการสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) คนปัจจุบัน ผมได้ปรึกษาหารือเรื่องจัดทำหนังสือ “ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก กับ สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย” กับอดีตกรรมการและกรรมการสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)

หลายท่าน ได้แก่ ม.ร.ว. พุทธิสถาน ชุมพล รศ.ดร. โคทม อารียา ผศ.ชาญชัย ลิขิปีการ นางสาวศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์ ผศ.สัมพันธ์ หุ่นพยนต์ รศ.ทรงพร ทาเจริญศักดิ์ คุณสมชาย หอมลออ คุณรัชฎาภรณ์ แก้วสนิท รศ.ดร. จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร ดร. แดนทอง บริน และคณะกรรมการสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) ในยุคปัจจุบันทุกท่านเห็นว่า สมควรอย่างยิ่งที่ต้องจัดทำหนังสือเล่มนี้ขึ้น เพื่อเชิดชูเกียรติประวัติของศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก และเพื่อเป็นการส่งไม้ผลัดและหลักคิดการทำงานด้านสิทธิมนุษยชนให้กับคนรุ่นต่อไปในอนาคต จึงเป็นความเห็นพ้องต้องกันของทุกคนให้ดำเนินการจัดพิมพ์รวบรวมบทความของท่านเพื่อเผยแพร่ต่อไปเป็นรูปเล่ม และในรูปแบบ E- book

ในนามของสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก เป็นอย่างสูงที่อนุญาตให้สมาคมรวบรวมบทความของอาจารย์มาจัดทำเป็นหนังสือเล่มนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นแรงบันดาลใจหรือประกายแห่งความคิดของผู้คนในสังคมที่จะเป็นพลังส่งแรงกระเพื่อมให้เกิดความถูกต้อง ความดีงาม และความคิดสิ่งใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมไทยโดยรวมในโอกาสต่อไป ขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการเป็นฟันเฟืองเล็ก ๆ ผลักดันให้เกิดหนังสือเล่มนี้ขึ้น

นายนิกร วิสพิษ

ประธานสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)

15 พฤศจิกายน 2564

บทบรรณาธิการ

หากให้คำจำกัดความของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” อย่างกว้างๆ ว่าเป็นสิทธิของบุคคลอื่นพึงมีในฐานะที่เป็นมนุษย์ซึ่งดำรงอยู่ในสังคม อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดสิทธิมนุษยชนมีมานานแล้ว ดังจะเห็นได้จากหลักปรัชญาการเมืองของนักปราชญ์นับตั้งแต่ยุคโบราณ เป็นต้นมาที่ได้กล่าวถึงสิทธิทางธรรมชาติ สิทธิทางกฎหมาย สิทธิทางธรรม เสรีภาพ สัญญาประชาคม เจตจำนงทั่วไปหรือมติมหาชน

แนวคิดสิทธิมนุษยชนได้รับการตระหนกอย่างสูงในสังคมตะวันตกในศตวรรษที่ 20 จนกระทั่งมีการประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนโดยสหประชาชาติในปี 1948 อันเป็นผลของการเมืองระหว่างประเทศหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นภาพสะท้อนการต่อสู้เพื่ออิสรภาพของมนุษย์อันสั่งสมมานานนับศตวรรษ ศาสตราจารย์ ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ศิษย์รักของอาจารย์เสนห์ อีกคนหนึ่งได้แบ่งสิทธิมนุษยชนไว้ 3 ยุคคือ¹

ยุคแรก เป็นเวลาแห่งการตกย้ำความสำคัญของสิทธิพลเมืองแห่งรัฐที่จะปลอดภัย ไม่ถูกรังแกหรือเอาเปรียบโดยอำนาจรัฐ และดังนั้นจึงเป็นช่วงแห่งการเฉลิมชัยสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่จะใช้กำหนดชะตาชีวิตทางการเมืองของตนเอง นักวิชาการบางคนเห็นว่า ยุคแรกนี้ เป็นส่วนผสมของการปฏิวัติฝรั่งเศสกับกำเนิดของสหรัฐอเมริกา และภาพปรากฏที่สำคัญของสิทธิมนุษยชนชนิดนี้จะเห็นได้จากรัฐธรรมนูญอเมริกันที่ประกันสิทธิของพลเมือง โดยเฉพาะปัจเจกชนให้เป็นอิสระจากอำนาจรัฐไว้อย่างสำคัญ

ยุคที่สอง เกิดขึ้นพร้อมกับจังหวะเวลาแห่งการตั้งคำถามว่า สิทธิทางการเมืองเพียงลำพังจะมีความหมายอะไรได้ หากผู้คนยังอดอยากขาดแคลน ไร้ความเข้มแข็งทางสังคม เศรษฐกิจที่จะทำให้ผู้คนไปใช้สิทธิทางการเมืองอย่างมีความหมายได้ สิทธิมนุษยชนยุคนี้ สอดรับกับพัฒนาการการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในโลก ดังนั้น สิทธิทางเศรษฐกิจจึงมีความสำคัญในฐานะสิทธิพื้นฐานของพลเมืองผู้คนต้องมียกิน ต้องท้องอิ่ม จึงสามารถใช้สิทธิทางการเมือง เช่น การไปลงคะแนนเสียงเลือกรัฐบาลของตนได้อย่างมีความหมาย ยุคนี้เป็นยุคของ “สิทธิประชาชน” (People’s Rights) อันเป็นแนวคิดที่เฟื่องฟูตั้งแต่ศตวรรษ ที่ 60 เรื่อยมาจนถึงปลายทศวรรษ ที่ 80 เป็นยุคที่เศรษฐกิจสังคมได้รับการประกันโดยรัฐ ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงมีหน้าที่มากขึ้นในการดูแลจัดการสวัสดิการให้ผู้คนพลเมือง และดังนั้นเมื่อมีหน้าที่มากขึ้น บทบาทอำนาจรัฐก็มักเพิ่มขึ้นตามไปด้วย

¹ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2544). สิทธิมนุษยชน: สิทธิ “สากล” การปลดปล่อยสู่อิสระ, หน้า 16-18 ใน “สิทธิมนุษยชน เกณฑ์คุณค่าและฐานความคิด”, ศรีประภา เพชรหมี่ศรี บรรณาธิการ

ยุคที่สาม คือ ยุคปัจจุบันอันเป็นยุคที่โลกเผชิญกับการท้าทายใหม่ ๆ และมีใช้การต่อสู้เชิงอุดมการณ์เช่นในอดีต แต่เป็นปัญหาและวิกฤติที่เกิดขึ้นจากทิศทางการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจและเงินตรา ความโลภ และศักยภาพทางเทคโนโลยีของมนุษย์ทำให้เกิดความจำเป็นในการสร้างสันติภาพให้ปลอดจากมหาภัยอาวุธนิวเคลียร์ ยุคนี้จึงพยายามเชื่อมโยงสิทธิมนุษยชนเข้ากับการพัฒนาในฐานะกระบวนการสร้างสันติภาพในสังคม ปัญหาที่กระทบกระบวนการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการใช้พลังงานนิวเคลียร์ หรือการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนปัญหาการ“จัดสรร” ทรัพยากรธรรมชาติที่หายาก ไม่ว่าจะเป็นดิน หรือน้ำในดินแดนต่าง ๆ ทั้งในระดับประเทศ เช่นที่กำลังเกิดขึ้นในประเทศไทย หรือในระดับระหว่างประเทศ เป็นที่มาของการให้ความสำคัญกับสิทธิในการพัฒนาในฐานะสิทธิมนุษยชน ยิ่งความขัดแย้งในกระบวนการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติเข้มข้นขึ้น สิทธิการพัฒนาก็ขยายตัวเชื่อมโยงกับบทบาทการต่อสู้ของชุมชนเพื่อพิทักษ์วิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น

กล่าวสำหรับประเทศไทย แนวคิดสิทธิมนุษยชนเริ่มปรากฏขึ้นก่อนที่จะมีการประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเสียอีก ดังจะเห็นได้จากคำประกาศกฎหมายปกครองและคำประกาศคณะราษฎรของนายปรีดี พนมยงค์ และต่อมาได้ปรากฏขึ้นอีกในโฉมหน้าศักดินาไทย ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ของ จิตร ภูมิศักดิ์ เสียชีพอย่าเสียสัตย์ ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน ของ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ งานเขียนดังกล่าวมีอิทธิพลในการกระตุ้นสำนึกของคนไทยให้หันมามองความจริงของสังคมและศึกษาปัญหาสิทธิมนุษยชนมากขึ้น

ปัจจุบันมีนักวิชาการหลายท่านกำลังพยายามศึกษาปัญหาสิทธิมนุษยชนกับสังคมไทยในแง่มุมต่าง ๆ การศึกษาของแต่ละท่านเริ่มต้นจากความรู้และความถนัดในการใช้หลักวิชาเป็นเครื่องมือในการมอง เช่น นักประวัติศาสตร์ก็ใช้แนวประวัติศาสตร์พิจารณาความหมายของสิทธิมนุษยชนสัมพันธ์กับสภาพการณ์เงื่อนไขต่าง ๆ ของสังคม นักรัฐศาสตร์ใช้แนวทางการเมืองโดยการเชื่อมโยงสิทธิมนุษยชนเข้ากับอุดมการณ์ของการเมือง นักปรัชญาใช้แนวทางเทววิทยา-ศาสนาเชื่อมโยงหลักการสิทธิมนุษยชนเข้ากับหลักการหรือเหตุผลต่าง ๆ ของขนบธรรมเนียมทางศาสนาซึ่งพัวพันกับจุดมุ่งหมายหรืออุดมคติของชีวิต นักกฎหมายใช้แนวทางกฎหมายโดยการพิจารณาข้อบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญหรือกฎบัตรระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตาม การใช้เครื่องมือที่เป็นทฤษฎี

และหลักการเพียงอย่างเดียวหนึ่งมาอธิบายปัญหายังมีอาจให้ภาพละเอียดและคมชัดได้

อาจารย์เสน่ห์ จามริก เป็นนักวิชาการทางรัฐศาสตร์อีกท่านหนึ่งที่ทำให้ความสนใจปัญหาสิทธิมนุษยชนมาอย่างยาวนาน ดังจะเห็นได้จากบทความของอาจารย์ที่เกี่ยวข้องกับ สิทธิ เสรีภาพ ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในสื่อสาธารณะต่าง ๆ

เนื่องในโอกาสที่อาจารย์มีอายุครบ 94 ปีในปี (2564) และเนื่องในโอกาสที่ สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) มีอายุครบ 48 ปี ซึ่งอาจารย์เสน่ห์เป็นประธาน คนแรกของสมาคมฯ คณะกรรมการสมาคมฯ จึงได้ขออนุญาตจากอาจารย์ในการรวบรวม บทความในวารสารทางวิชาการ บทความในเอกสารประกอบการสัมมนา บทความใน รายงานการวิจัย และการปาฐกถาในวาระต่าง ๆ ของอาจารย์มาจัดทำเป็นหนังสือที่ ชื่อว่า “ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริกกับสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย” บทความในหนังสือเล่มนี้ สะท้อนพัฒนาการของสิทธิมนุษยชน 3 ยุค ตามที่ศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้แบ่งไว้อย่างชัดเจน

แม้บทความบางเรื่องได้รับการตีพิมพ์มาแล้วหลายครั้ง คณะทำงานจัดทำหนังสือ เล่มนี้เห็นว่าเป็นบทความที่มีความสำคัญ จึงนำมาตีพิมพ์ซ้ำ เพื่อประโยชน์ทางการศึกษา เรื่องสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยต่อไป บทความในหนังสือเล่มนี้ได้แสดงถึงตัวตนของ อาจารย์เสน่ห์ ที่มีความเป็นนักวิชาการ นักวิจัย และนักขับเคลื่อนสังคมด้วยองค์ความรู้ และข้อมูลข่าวสาร (Software Power) แสดงถึงความสนใจในการศึกษาค้นคว้า และการวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนอย่างต่อเนื่อง หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 อาจารย์เสน่ห์มีบทความสู่สาธารณะอย่างต่อเนื่อง นับจากหลักการ สิทธิ เสรีภาพ หลังปฏิวัติ ตุลาคม 2516 ความเชื่อมโยงระหว่างพุทธ ศาสนากับสิทธิมนุษยชน การคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน พัฒนาการสิทธิมนุษยชน ในประเทศไทย การประกันและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย รัฐบาลกับการ ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ฯลฯ บทความทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงความเป็นนักวิชาการและ นักวิจัยที่ยืนอยู่บนหลักการของสิทธิมนุษยชนอย่างชัดเจน ในยามที่ต้องเข้าไปทำหน้าที่ประธาน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ อาจารย์เสน่ห์ ก็ยังคงจุดยืนของนักสิทธิมนุษยชน อย่างเด็ดเดี่ยว มีความกล้าหาญทางจริยธรรมในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลที่ละเมิด สิทธิมนุษยชนอย่างไม่เกรงกลัวการคุกคามของผู้กุมอำนาจรัฐในขณะนั้น บทความทั้ง

15 เรื่องในหนังสือเล่มนี้ นับเป็นแหล่งข้อมูลที่ผู้สนใจศึกษาเรื่องสิทธิมนุษยชน หรือนักเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิมนุษยชนสามารถศึกษาค้นคว้าและถอดบทเรียนการขับเคลื่อนเรื่องสิทธิมนุษยชนในอดีต และปรับให้สอดคล้องกับการขับเคลื่อนในปัจจุบันได้

บทความแรกที่นำมาตีพิมพ์เป็นบทนำของหนังสือเล่มนี้ เป็นบทความที่จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจรากฐานด้านสิทธิเสรีภาพของประเทศไทยหลังการปฏิวัติของมวลมหาประชาชนเมื่อเดือนตุลาคม 2516 เป็นบทความที่ถอดความจากการปาฐกถาเรื่องหลักการสิทธิและเสรีภาพหลังปฏิวัติตุลา 2516 ซึ่งจัดโดยมูลนิธิโกมลคีมทอง เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2518 อาจารย์เสนอหลักกล่าวถึงหลักการความสัมพันธ์เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยว่า ยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานะเปลี่ยนแปลงได้ จึงเป็นปัญหาวิกฤติของการเปลี่ยนแปลงซึ่งเรากำลังเผชิญอยู่ขณะนี้ ความเป็นอยู่ของเรามาแต่อดีตยึดถือระบบโครงสร้าง อำนาจที่มีการแบ่งแยกกันแน่วชัดเจนระหว่างชนชั้นผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง เป็นระบบการปกครองแบบเจ้าคนนายคน ระบบการทำงานนี้สนองความต้องการของสังคมไทยตามสภาวะทางเศรษฐกิจสังคมสมัยก่อน แต่มาถึงสมัยปัจจุบันชีวิตเศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นบ่อเกิดของปัญหาความขัดแย้งแตกต่างอันนับวันจะยิ่งทวีขึ้นในสังคมปัจจุบัน แต่ในขณะเดียวกันอำนาจและหลักความสัมพันธ์ในสังคมไทยยังคงยึดติดอยู่กับระบบราชการเดิม และวิเคราะห์เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่เคยเกิดขึ้นในฝรั่งเศส เป็นขบวนการที่ไม่มีผู้นำที่มุ่งต่อสู้เพื่อเสวยอำนาจ เป็นการปฏิวัติที่ไม่ได้เสนอแนวทางออกให้กับสังคมไทย แต่รัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2517 ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญของไทยที่เป็นประชาธิปไตยมากที่สุด และตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานปณิธานสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนมากที่สุด เป็นผลพวงของการปฏิวัติที่เกิดจากการผลักดันของนักวิชาการเสรีนิยมได้กำหนดหลักการสิทธิเสรีภาพไว้มากมาย ทว่าในทางเป็นจริงยังมีความขัดแย้งระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับนี้ถูกฝ่าฝืนด้วยกระบวนการบัญญัติกฎหมายธรรมดาๆ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างของการมองปัญหาสิทธิมนุษยชนในแนวทางกฎหมาย

พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน เป็นบทความที่แปลจาก “Buddhism and Human Rights” ซึ่งอาจารย์เสนอห์ เสนอต่อที่ประชุมทางวิชาการ เรื่อง “The Place of Human Rights in Different Religions Traditions” จัดโดยองค์การ UNESCO ที่กรุงเทพฯ ระหว่าง

วันที่ 3 - 7 ธันวาคม 2522 อาจารย์เสนห์ กล่าวถึงความเกี่ยวพันอันหยั่งลึกของเนื้อแท้ของพุทธศาสนากับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้ความเชื่อว่า ในท่ามกลางสิทธิและพลังทั้งหลายซึ่งไม่มีทางลดราวาศอกกันเช่นทุกวันนี้ พุทธศาสนาน่าจะมีประโยชน์ช่วยเป็นจุดผสมผสานทางความคิดเชื่อมโยงค่านิยมด้านสร้างสรรค์ของประเพณีธรรมทั้งทางด้านเสรีนิยมและเสมอภาคนิยม หลักศาสนาไม่ใช่เป็นการอ้อมขมอมอย่างขอไปที หากแต่เป็นความสมเหตุสมผลอันนุ่มนวล หลีกเลียงทั้งความคลั่งลัทธิและความเฉื่อยชาด้วยความระมัดระวังเท่าๆ กับพุทธธรรม ทำให้เห็นชีวิตด้านในบุคคลโดยสัมพันธ์กับคุณค่าด้านนอก คือ สังคมและถือว่า คุณค่าทั้งสองด้านนี้เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน

บทความนี้สะท้อนให้เห็นว่า อาจารย์เสนห์ สามารถผสมผสานหลักปรัชญาทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนกับปรัชญาทางการเมืองของนักทฤษฎีการเมืองโดยเสนอว่า แนวคิดเรื่องเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนไม่มีความหมายอะไรมากไปกว่าการรับใช้สิ่งซึ่งโดยมาตรฐานทางพุทธศาสนาเป็นเพียงเสรีภาพและสิทธิในความทะยานอยากและช่วงชิงสิ่งต่าง ๆ อันเป็นอนิจจังและลงตาเท่านั้นเอง

ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เป็นบทความที่แปลจากเอกสารภาษาอังกฤษ “Some thoughts on Human Rights and Promotion” ที่อาจารย์เสนห์ ได้เสนอต่อการประชุม World Congress of the World Federalist Movement ครั้งที่ 18 ซึ่งจัดขึ้นที่ ริโซ โก โซ-โก กรุงโตเกียว ระหว่างวันที่ 24 - 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2523 โดย อาจารย์ธงทอง จันทรางศุ เป็นผู้แปล

บทความนี้กล่าวถึงพัฒนาการสิทธิมนุษยชนว่ามีเค้ามูลมาจากธรรมชาติของมนุษย์ในโลกของการเมืองแห่งอำนาจไม่ว่าในระดับชาติหรือนานาชาติ สิทธิมนุษยชนมักจะถูกลิตรอนกันอยู่ทุกเมื่อเชื่อกัน มนุษย์มีแนวโน้มที่จะดิ้นรนต่อสู้มิใช่เพียงแต่ให้หลุดพ้นจากอำนาจแห่งธรรมชาติเท่านั้น นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างสังคมตะวันตกกับสังคมที่ไม่ใช่ตะวันตก ความสัมพันธ์ระหว่างเสรีภาพเชิงบวกกับเชิงลบ ปัญหาทางเลือกระหว่างสิทธิของพลเมืองและสิทธิทางการเมืองฝ่ายหนึ่งกับสิทธิทางสังคม สิทธิทางเศรษฐกิจอีกฝ่ายหนึ่ง อาจารย์เสนห์ เห็นว่า หลักนิติธรรมเป็นเรื่องที่อาจตีความให้กว้างหรือแคบเพียงใดก็ได้ หรือแม้แต่ให้ขัดแย้งกันเองก็ได้ ซึ่งในเรื่องนี้เราคงต้องปล่อยให้เป็นการระของนักนิติศาสตร์มีอาชีพทั้งหลายที่จะถกเถียงกันต่อไป อย่างไรก็ตามที่ตรงที่ต้องเกี่ยวข้องกับ

ปัญหาเรื่องการคุ้มครองส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ก็ดูจะเป็นไปไม่ได้ที่จะกล่าวถึงหลักนิติธรรม โดยไม่พาดพิงไปถึงประเด็นเรื่องประชาธิปไตย ความยุติธรรมหรือความเสมอภาค เพราะ ในที่สุดแล้ว เสถียรภาพของระบบกฎหมายและกระบวนการทางศาลอันเป็นแก่นสารของ หลักนิติธรรมย่อมจะต้องขึ้นอยู่กับกระบวนการทางการเมืองที่สอดคล้องกันด้วย

พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย เป็นบทความที่เขียนขึ้นเมื่อ ปี 2527 ใน คำชี้แจงโครงการศึกษาวิจัย “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” ของสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บทความนี้ชี้ให้เห็นถึงความเข้าใจอย่างลึกซึ้งของ อาจารย์เสนห์ในเรื่องสิทธิมนุษยชน ผ่านการชี้แจงโครงการวิจัยดังกล่าวว่า โครงการวิจัยเรื่องนี้ เป็นความพยายามที่จะประสานประเด็นปัญหาและความรู้ด้านต่างๆ เพื่อศึกษาหาความเข้าใจถึงเรื่องราวของสิทธิมนุษยชนอย่างมีระบบบนรากฐานของชีวิตความเป็นจริง แต่จุดสำคัญของโครงการวิจัยนี้อยู่ที่ความมุ่งมั่นพยายามเข้าถึงปัญหาสิทธิมนุษยชนในฐานะที่เป็น “ความคิดขั้นปฏิบัติและมีชีวิต” กล่าวคือ นอกเหนือออกไปจากความคิดขั้น “นามธรรมและทฤษฎี” หรือ “สูตรสำเร็จทางการเมือง” ข้อควรสังวรณเช่นนี้มิได้หมายความว่า จะลดคุณค่าความสำคัญของหลักทฤษฎีและอุดมการณ์สิทธิมนุษยชนลงไปแต่ประการใดเลย เพราะจริง ๆ แล้ว หลักอุดมการณ์สิทธิมนุษยชนก็ได้มีบทบาทอิทธิพลเป็นตัวกระตุ้นเร่งเร้าให้เกิดการตื่นตัวเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางทั่วโลก จนถือได้ว่าเป็นหลักการสากล ดังที่ปรากฏผลเป็นปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ขององค์การสหประชาชาติ แต่อาจารย์เสนห์ ก็มีได้ยึดมั่นถือมั่นปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ อย่างตายตัว อาจารย์เสนห์ ได้ให้แง่คิดผ่านการชี้แจงโครงการวิจัยว่า “แม้ว่าโครงการวิจัยนี้ จะยึดถือหลักการต่าง ๆ ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเป็นมาตรฐานอ้างอิง แต่ก็เพื่อประโยชน์ในเชิงเกณฑ์เปรียบเทียบเป็นสำคัญ มิใช่ถึงกับยึดถือเป็นหลักการหรือลัทธิธรรมอันสมบูรณ์ครบถ้วน การยึดมั่นถือมั่นเช่นนั้น มักเป็นแนวโน้มนิยมกันทั้งในวงวิชาการ และนักปฏิบัติการด้านสิทธิมนุษยชน และนี่เป็นจุดอ่อนอันหนึ่งของขบวนการสิทธิมนุษยชนทั้งภายในและระดับระหว่างประเทศ เป็นแนวโน้มที่ทำให้เรื่องของสิทธิมนุษยชนดูเป็นเรื่องง่าย ๆ ฟื้นฟู โดยเพียงแต่อาศัยใช้ปฏิญญาสากลฯ เป็นมาตรฐานอ้างอิงเพื่อสำรวจตรวจสอบการประพฤติปฏิบัติต่างๆ ว่าสอดคล้องหรือฝ่าฝืนมาตรฐาน “สากล” อย่างไรหรือไม่เท่านั้น”

อาจารย์เสนห์ ยังชี้ว่า “เศรษฐกิจกับการเมืองต่างมีส่วนสัมพันธ์ต่อกันเสมือนกับด้านหัวด้านท้ายของเหรียญอันเดียวกัน สิทธิและผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ทางเศรษฐกิจย่อมไม่อาจเป็นไปได้โดยปราศจากหลักประกันสิทธิทางการเมือง ปัญหาไม่ใช่เรื่องของ การต้องเลือกเอาระหว่างสิทธิด้านหนึ่งด้านใดโดยเฉพาะ หากแต่เป็นเรื่องของความจำเป็น ต้องมีการพัฒนาควบคู่กันไปทั้งสองด้าน”

การประกันและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย เป็นบทความจากการปาฐกถาเนื่องในการสัมมนาเรื่อง “หลักประกันสิทธิราษฎรในกระบวนการบังคับใช้กฎหมาย” จัดโดยศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2528 บทความนี้ อาจารย์เสนห์ ได้นำเสนอแนวคิดที่น่าสนใจในเรื่องการประกันและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยผ่านการสัมมนาในวันดังกล่าว เริ่มจากการวิเคราะห์ปัญหาเรื่องสิทธิเสรีภาพว่าแยกกันอยู่สองด้าน ด้านหนึ่งทำอย่างไรจึงจะสร้างหลักประกัน อีกด้านหนึ่งคือหลักของการคุ้มครอง ถ้าแยกแยะ อันนี้ก็จะให้ภาพกลไกต่าง ๆ มีความแจ่มกระจ่างขึ้น อาจารย์เสนห์ เสนอ 3 ประเด็นให้ที่ประชุมสัมมนาพิจารณา คือ

ประเด็นแรก เรื่องการตีความกฎหมายซึ่งเป็นวิญญูณของหลักนิติธรรม โดยวิพากษ์การตีความกฎหมายว่าไม่ใช่เป็นเพียงความเข้าใจของตัวบทกฎหมายเฉพาะเรื่อง หรือการตีความเทคนิคตามกฎหมายเท่านั้น แต่เป็นการพัฒนาบรรยาการทางสังคมและทางการเมืองให้เกิดความเข้าใจที่ดีขึ้น

ประเด็นที่สอง กล่าวถึง ลักษณะของปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยซึ่งไม่เหมือนกับทางตะวันตก ปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยมีทั้งในเชิงบวกและลบ ปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยจึงมีความสลับซับซ้อนมาก อาจารย์เสนห์ กล่าวไว้ในบทความนี้ว่า “บางทีเราไปปราบและจับโรงงานที่ใช้แรงงานเด็กจนลืมนึกไปว่า เราอาจจะไปสร้างความบีบคั้นทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นก็ได้ อันนี้เป็นดาบสองคม หรือปัญหาของเด็กขายพวงมาลัยมติของสภาผู้แทนราษฎรไทยก็เห็นแต่ในด้านของความเรี่ยไร้อยู่ ความสะอาด แต่ไม่ได้คิดถึงปัญหาเศรษฐกิจของเด็กขายพวงมาลัยตามสี่แยก”

ประเด็นที่สาม แนวทางแก้ไขปัญหาสิทธิมนุษยชน อาจารย์เสนห์ เสนอว่า “จะต้องขึ้นอยู่กับความเข้าใจในกรอบใหญ่ สถาบันการศึกษา คุรุประชาบาล และบรรดานักปฏิบัติงาน

ในเรื่องของสิทธิเสรีภาพรวมทั้งสื่อมวลชน จะต้องเห็นปัญหาที่เชื่อมโยงร่วมกันแล้ว ช่วยกันทำคนละไม้คนละมือ ความเจียบเป็นเรื่อน่ากลัวมาก เพราะความเจียบแสดงถึงความอ่อนแอเปลี่ยนทางความคิดของสังคม การล้มมนาทุกครั้งประโยชน์ไม่ได้อยู่ที่การสรุป แต่ประโยชน์อยู่ที่การตั้งคำถามใหม่ ๆ แล้วล้มมนากันต่อไปอีกเพื่อหาข้อสรุป และแนวทางแก้ไขที่สร้างสรรค์มากขึ้น เข้าถึงต้นตอของปัญหามากขึ้น พยายามออกไปในเรื่องที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น”

รัฐบาลปัจจุบันกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เป็นบทความจากการแสดงความคิดเห็นเนื่องในโอกาสวันครบรอบ 12 ปี ของสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2528

บทความนี้ชี้ให้เห็นถึงความกล้าหาญทางจริยธรรมของอาจารย์เสนห์ในการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่ในกรอบของรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ แต่หมายถึงรัฐบาลในเชิงของระบอบที่เป็นกรอบใหญ่ที่มีกระบวนการทางรัฐสภา กระบวนการประชาธิปไตย มีพรรคการเมือง มีการเลือกตั้ง แต่ระบอบการเมืองที่เป็นอยู่ก็ยังอยู่ภายใต้การกำกับของสถาบันทหาร การออกคำสั่งนายกรัฐมนตรีฉบับที่ 66/2523 และ 65/2525 ไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย หรือสิทธิเสรีภาพโดยตรง แต่เป็นไปตามยุทธศาสตร์การตอบโต้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) สิ่งที่เราเรียกว่าสิทธิมนุษยชน หรือความคลี่คลายในบรรยากาศของสิทธิเสรีภาพ เป็นผลพลอยได้จากยุทธศาสตร์ในแง่นี้มากกว่า

อาจารย์เสนห์ชี้ว่า การต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนไม่ใช่ขึ้นอยู่กับแนวอุดมการณ์ซึ่งเป็นนามธรรม แต่จะต้องขึ้นอยู่กับสภาพอันเป็นภาวะวิสัยหรือความเป็นจริงทางสังคมด้วย ในขณะเดียวกัน อาจารย์เสนห์ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า เราได้เริ่มก่อตั้ง สสส. เมื่อปลายปี 2516 ความตื่นตัวในเรื่องสิทธิเสรีภาพเป็นความตื่นตัวที่เรายึดและกำหนดแนวปฏิบัติของเราโดยอิงแนวอุดมการณ์ซึ่งเป็นเรื่องนามธรรมเป็นหลักใหญ่ เพราะฉะนั้นเราจึงมองหาสิทธิมนุษยชนในแง่ของเป้าหมาย

ประเด็นสุดท้ายในบทความนี้มีความสำคัญ แม้ได้พูดไว้เมื่อ 36 ปีที่ผ่านมา ในปัจจุบันก็ยังคงเป็นปัญหา คือเรื่องกระบวนการยุติธรรมซึ่งยังมีช่องโหว่มากมายที่เป็น การละเมิดสิทธิเสรีภาพของคนที่เป็นผู้ต้องหา หรือจำเลย อาจารย์เสนห์เสนอว่าควรมี

การแก้ไขวิธีพิจารณาความทางกระบวนการอาญาจะทำให้มีการคลี่คลายไปในแนวทางที่ดีขึ้น พร้อมฝากให้ สส. ติดตามเรื่องนี้ต่อไป

สุประชาธิปไตยครึ่งใบ เป็นบทความจากหนังสือชื่อ “การเมืองกับการพัฒนาการรัฐธรรมนูญ” ที่ตีพิมพ์ในปี 2529 อาจารย์เสนห์ วิเคราะห์โครงสร้างเศรษฐกิจการเมือง และสัมพันธภาพทางอำนาจใหม่ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2490 - 2526 และการก้าวเข้าสู่ยุค “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ซึ่งเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง โดยวิเคราะห์การสร้างกระแสผันผวนทางการเมือง ซึ่งในที่สุดนำไปสู่รัฐประหารเดือนพฤศจิกายน 2490 และการสิ้นสุดของรัฐธรรมนูญ 2489 พัฒนาการทางการเมืองและรัฐธรรมนูญของไทย ในช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2510 - 2520 ซึ่งก่อให้เกิดสัมพันธภาพทางอำนาจใหม่ที่แตกต่างออกไปจากที่เคยเป็นมาแต่อดีต เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่อาจารย์เสนห์วิเคราะห์ไว้เมื่อ 35 ปีที่ผ่านมา และกำลังเกิดขึ้นในยุคปัจจุบันว่า สถาบันและกลไกรัฐสภาถูกนำมาใช้ในฐานะเป็นเครื่องมืออำนาจและความชอบธรรมของกลุ่ม “ชนชั้นนำทางอำนาจ” มากกว่าที่จะดำรงตนในฐานะอำนาจนิติบัญญัติมีบทบาทหน้าที่ควบคุมฝ่ายรัฐบาลอย่างจริงจัง และการปฏิวัติรัฐประหารที่เกิดขึ้นเป็น “วงจรอุบาทว์ของการเมืองไทย” เป็นการแทรกแซงกระบวนการทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย เป็นผลสะท้อนสภาพความเป็นจริงแห่งสัมพันธภาพทางอำนาจในสังคมการเมืองไทยภายใต้ระบอบราชาการนั่นเอง ดังนั้นภายใต้สิ่งที่เรียกว่า “ระบอบรัฐสภา” เท่าที่ผ่านมา ฐานะสัมพันธระหว่างองค์กรรัฐทั้งสองคือ ฝ่ายรัฐบาลซึ่งเป็นตัวแทนอำนาจของฝ่าย “นักการเมืองข้าราชการ” กับฝ่ายรัฐสภาซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนอำนาจของฝ่าย “นักการเมืองอาชีพ” จึงเป็นไปในลักษณะทำนองระหว่าง “ผู้นำกับบริวาร” เสียมากกว่าที่จะเป็นองค์กรคานและถ่วงดุลอำนาจต่อกัน

ปาฐมชน ปญญาว่าด้วยสิทธิชุมชนท้องถิ่น : รากเหง้าประชาธิปไตยไทย เป็นบทความที่สรุปจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “ปาฐมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา” ระหว่างวันที่ 27- 28 มิถุนายน 2535 ซึ่งเป็นผลงานศึกษาวิจัยร่วมกันของสถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป. อพช.) ภาคเหนือและภาคอีสาน และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

อาจารย์เสนห์ มีบทบาทสำคัญมากในการแสวงหาความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับ

ความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและที่ทำกินในพื้นที่ป่า การแสวงแนวทางแก้ไขและพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยกระโดดออกจากกรอบวิชาการ ทางรัฐศาสตร์ไปเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน และนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้อาจารย์เสน่ห์ เป็นคนติดดิน ไม่ได้อยู่บนหอคอยงาช้าง และทำให้งานเขียนของอาจารย์ มีความเป็นสหวิทยาการที่บูรณาการศาสตร์ต่าง ๆ มาใช้ในการแก้ไขปัญหาที่สลับซับซ้อน

องค์ความรู้ที่อาจารย์เสน่ห์ ร่วมกับชาวบ้านและนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน ได้ข้อสรุปที่ตกผลึกว่า ปัญหาวิกฤตอันเกิดขึ้นกับชนบท ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน การไร้ที่ทำกิน การโยกย้ายถิ่นฐาน และการล่มสลายของครอบครัวและชุมชนชนบท หรือว่าปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมก็ดี มีสาเหตุหลักมาจากแนวนโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา มุ่งเน้นส่งเสริมการลงทุนของภาคธุรกิจเอกชนด้วยการอำนวยความสะดวกและสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ทั้งทางภาษีและเครื่องจูงใจต่าง ๆ พร้อมทั้งดำเนินมาตรการบังคับให้อัตราราคาผลิตภัณฑ์เกษตรตกต่ำ รวมทั้งค่าจ้างแรงงานและวัตถุดิบนานาชนิดจากทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับภาคธุรกิจอุตสาหกรรม โดยเฉพาะทำให้ภาคเกษตรและชนบทต้องตกเป็นเบี้ยล่างต่อภาคธุรกิจอุตสาหกรรมมาโดยตลอด ความคิดที่มักนำมาใช้อ้างกันอยู่เสมอที่ว่า เมื่อเศรษฐกิจของประเทศขยายตัวเติบโตขึ้น ก็จะมีการกระจายรายได้ตลอดออกไปสู่ประชาชนส่วนใหญ่ นั่น ประสพการณ์ที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า ไม่อาจเป็นไปได้ภายใต้ระบบเศรษฐกิจการเมืองและการพัฒนาแบบอำนาจนิยมที่เป็นอยู่

สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย เป็นบทความที่มาจากปาฐกถาเนื่องในการประชุมเสวนา “วาระครบรอบ 3 ปี รัฐธรรมนูญของประชาชน: ทบทันวาระสำหรับสิทธิมนุษยชน” จัดโดย Friedrich Ebert Stiftung เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2543 อาจารย์เสน่ห์ วิเคราะห์กระแสปฏิรูปการเมืองที่ขยายตัวกว้างขวางหลังเหตุการณ์พฤษภา 2535 ว่า รูปแบบและกลไกเศรษฐกิจการเมืองที่เรียกขานกันว่าระบอบประชาธิปไตยนั้น โดยแท้จริงแล้ว เป็นเพียงเครื่องมือกดขี่ขูดรีดและลิตรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชนตลอดมา แทบไม่แตกต่างอะไรนักจากที่เคยเป็นอยู่ในยุคเผด็จการทหาร จริง ๆ แล้วเป็นระบอบอำนาจนิยมที่ต่อเนื่องสืบทอดกันมาทั้งในยุค “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” และ “ประชาธิปไตยเต็มใบ” ซึ่งเป็นระบอบที่ต่อเนื่องสืบทอดกันมาเช่นนี้ รัฐบาลรวมทั้งกลุ่มอำนาจที่มาจาก

“การเลือกตั้ง” จึงกระทำการละเมิดสิทธิมนุษยชนคนไทยที่บัญญัติไว้ชัดเจนในรัฐธรรมนูญอย่างหน้าตาเฉย โดยไม่รู้สึกรู้สีกผิดแปลกอะไรเลย

อาจารย์เสนห์ กล่าวถึงวิกฤติเศรษฐกิจ 2540 และพันธผูกพันเงินกู้ต่างประเทศทั้งหลายนั้น เป็นสัญญาณบ่งบอกให้เห็นถึงสถานะบทบาทและทัศนคติพึงพึงและแปลกแยกของกลุ่มทุนและชนชั้นกลางไทยหรือชนชั้นนำใหม่ได้เป็นอย่างดี สังคมไทยภายใต้ชนชั้นนำใหม่ก็ถูกชักจูงให้เข้าสู่วิธีการเร่งรัดพัฒนา ผนวกเศรษฐกิจของประเทศให้ต้องพึ่งพาขึ้นต่อศูนย์อำนาจเศรษฐกิจการเมืองโลก ในฉายาของเศรษฐกิจตลาดเสรี วิกฤติเศรษฐกิจการเงินช่วงทศวรรษ 2540 มิใช่เรื่องของอุบัติเหตุหรือเหตุการณ์ฉับพลันเฉพาะหน้า หากแต่เป็นบทสรุปอันเป็นผลสืบเนื่องโดยแท้จากกระบวนการเร่งรัดพัฒนาแบบพึ่งพาตลอดช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ผลก็คือ สถานะเศรษฐกิจการเมืองของไทยต้องอิงอาศัยอยู่กับสถานการณ์เป็นไปตามแต่จะกำกับจากศูนย์อำนาจภายนอก นโยบายและมาตรการเศรษฐกิจการเมือง จึงเป็นเรื่องของการตอบสนองความต้องการภายนอก ในช่วงท้ายของบทความ อาจารย์เสนห์ สรุปว่า “พัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมือง โดยเฉพาะในช่วง 40 ปีเศษที่ผ่านมา ยังผลให้ปัญหาสิทธิมนุษยชนทวีความยุ่งยากสลับซับซ้อนมากขึ้น

สิทธิชุมชนในมุมมองระดับโลก เป็นบทความที่แปลจาก “Community Rights in Global Perspective” จากการปาฐกถาของ อาจารย์เสนห์ แสดง ณ ที่ประชุม III MMSEA (Montane Mainland Southeast Asia Conference) มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน 25-28 สิงหาคม 2545 แปลโดย วีระ สมบูรณ์

อาจารย์เสนห์ กล่าวถึงภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่า มีฐานะเป็นทั้งยุทธศาสตร์บนเส้นทางเดินเรือจากตะวันออกกลางสู่ชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก และเป็นหนึ่งในภูมิภาคที่ร่ำรวยด้วยทรัพยากรเขตร้อนสูงสุด ด้วยเหตุนี้ ภูมิภาคนี้จึงตกอยู่ภายใต้การแข่งขันยึดครองของอำนาจตะวันตกเรื่อยมา นับจากช่วงหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมและจักรวรรดินิยมที่ตามมา ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีการนำพลังอำนาจที่เร่งเข้าความแตกแยกและการทุจริตทรัพยากรหนักข้อขึ้นไปอีก ในนามของภารกิจสร้างชาติ การทำให้ทันสมัยแล้วก็ตามมาด้วยการพัฒนาผิดทิศทาง ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งชุมชนท้องถิ่นของเอเชียอาคเนย์ ต้องตกเป็นเหยื่อซ้ำแล้วซ้ำเล่า ของรูปแบบการกดขี่ทุจริตการข่มเหงสิทธิอันน่าปการ

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ทรัพยากรทางพันธุกรรมก็ได้กลายเป็นเป้าหมายหลักในการที่จะยึดกุมเศรษฐกิจโลก ภายใต้แรงผลักดันของการทำกำไรสูงสุดและการเติบโตทางเศรษฐกิจล้วน ๆ ทั้งหมดนี้เป็นภัยคุกคามที่ชัดเจนต่อระบบนิเวศอันเปราะบางของโลก ซึ่งเป็นภัยคุกคามต่อสิทธิพื้นฐานในชีวิตของประชาชน

ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ประเด็นเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงต้องทำความเข้าใจด้วยมุมมองขององค์กรมากกว่าที่จะเป็นมุมมองเชิงปริมาณแบบลดทอนแยกส่วน อาจารย์เสนอ ยังได้เสนอแนวคิดการเชื่อมโยงประเด็นทั้งหมดสู่โลกของการเมืองด้านสิทธิมนุษยชน โดยนำเสนอให้มีการจัดตั้งเครื่องมือระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนในแบบที่ก้าวหน้าและเป็นประชาธิปไตยในส่วนของสหประชาชาติ เนื่องจากเห็นว่า สิทธิมนุษยชนไม่ใช่สิ่งที่ได้มาเพราะมีใครหือยยื่นให้

วิกฤติรัฐธรรมนูญ 2540 คือ วิกฤตกรรมของแผ่นดิน เป็นบทความที่มาจากวารสารสิทธิมนุษยชน ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (2546) โดยอาจารย์เสนอให้กล่าวถึงรัฐธรรมนูญ 2540 ว่า เป็นรัฐธรรมนูญที่ส่งเสริม และคุ้มครอง สิทธิเสรีภาพของประชาชน ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง และตรวจสอบการใช้อำนาจอธิปไตยเพิ่มขึ้น ซึ่งมีบทบัญญัติที่บ่งบอกถึงการให้ความสำคัญของสิทธิมนุษยชนในหลายมาตรา ได้แก่ มาตรา 4 มาตรา 26 มาตรา 27 มาตรา 59 มาตรา 60 มาตรา 75 และมาตรา 76

แต่ในช่วงของการที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีผลบังคับใช้ กลับเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงขึ้นที่อำเภอหาดใหญ่ เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2545 อันเนื่องมาจากการคัดค้านโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติจึงมีข้อเสนอแนะให้ทบวงกระบวนการขั้นตอนดำเนินการเกี่ยวกับโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย อันเป็นชนวนของเหตุการณ์รุนแรงที่หาดใหญ่ดังกล่าว เพราะการต่อต้านคัดค้านโครงการฯ มีเหตุผลที่สำคัญมาจากการละเลยไม่ยึดถือปฏิบัติตามพันธะ และเจตนางานแห่งรัฐธรรมนูญ มาตรา 59 และ 60 แต่ทุก ๆ ครั้งที่เกิดปัญหาความขัดแย้ง เรื่องของสิทธิเสรีภาพก็มักจะถูกวิพากษ์ แปลความไปเป็นเรื่องของความพุ่มเฟิย ก่อความยุ่งยากวุ่นวาย ขัดขวางการพัฒนาก้าวหน้าของบ้านเมือง

อาจารย์เสนอ ชี้ว่า สิทธิมนุษยชนไม่ใช่มีความหมายเพียงเพื่อประโยชน์ส่วนตนของใคร หรือกลุ่มชนใดโดยเฉพาะเท่านั้น หากแต่โดยสาระแล้ว เป็นหลักประกันให้ทุกคน ทุกกลุ่ม ได้ประสานการเรียนรู้ รับผิดชอบร่วมกัน และเคารพในสิทธิซึ่งกันและกัน

เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม ในทางกลับกัน อำนาจก็ไม่ใช้จะใช้กันได้ตามอำเภอใจ โดยพลการ หากเป็นอำนาจที่จำกัดอยู่ภายในกรอบ กฎกติกา ตามรัฐธรรมนูญ และในประการสำคัญ พึงต้องเป็นไปเพื่อคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสิทธิเสรีภาพ อันเป็นหลักการรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกัน โดยนัยนี้ รัฐธรรมนูญจึงเป็นเสมือน “สัญญาสังคม” ที่ทุกคน ทุกกลุ่ม และทุกฝ่ายในสังคมจำเป็นต้องยึดมั่นถือมั่นร่วมกัน

กรณีเหตุการณ์ความรุนแรงที่หาตใหญ่เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2545 จึงนับเป็น ฝันร้ายของสังคมไทย ควรที่ประชาชนคนไทยทุกหมู่เหล่าจักพร้อมใจกันมองออกไปข้างหน้าด้วยความยึดมั่นศรัทธาในเจตนารมณ์และหลักการรัฐธรรมนูญ เพื่อความมั่นคงสภาวะของผืนแผ่นดินไทย และคุณภาพชีวิตของมวลพี่น้องประชาชนคนไทยโดยถ้วนหน้า

บทบาทของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นบทความที่มาจากการนำเสนอของอาจารย์เสน่ห์ ในการประชุมว่าด้วยระบบระดับชาติและภูมิภาคเพื่อการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน (Conference on National and Regional Systems for the Promotion and Protection of Human Rights) ซึ่งจัดโดยมูลนิธิฟรีดริชเนามันน์ (Friedrich Naumann Stiftung) ณ เมืองสตรีตาสบูร์ก ประเทศฝรั่งเศส ระหว่างวันที่ 7 - 11 ตุลาคม 2545 แปลจาก The Role of National Human Rights Commission, Thailand” โดย วีระ สมบูรณ์

อาจารย์เสน่ห์นำเสนอความเป็นมาของการก่อเกิดคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน (กสม.) ของประเทศไทยว่า เกิดจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งได้รับการกล่าวขานว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” แต่สิทธิเสรีภาพที่ได้มาตาม ที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญกับอำนาจในการบังคับใช้ในความเป็นจริงก็ยังมีช่องว่างระหว่างกันอยู่มาก สถานการณ์ที่ กสม. ของไทยต้องประสบเริ่มตั้งแต่การสรรหาซึ่งมีกติกาบังคับไว้มากมาย แต่เมื่อมองในภาพรวมก็อาจกล่าวได้ว่าองค์กรนอกภาครัฐและกลุ่มประชาสังคม นับเป็นแรงผลักดันที่มีน้ำหนักมากที่สุด

นอกจากนี้ยังเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทยที่ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชน” ได้รับการตราไว้ในหมวดแรกกว่าด้วยบททั่วไป ตามมาด้วยมาตรา 5 ที่ว่า “ประชาชนชาวไทยไม่ว่าเหล่ากำเนิด เพศ หรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน”

ดังนั้น จากมุมมองของ กสม. ย่อมถือได้ว่าสิทธิมนุษยชนนั้นเป็นหลักการชั้นนำและเป็นบรรทัดฐานให้แก่การประเมินตรวจสอบการใช้อำนาจโดยชอบของอำนาจอธิปไตย ทั้งสามส่วนในกระบวนการปกครองและองค์กรอื่นของรัฐ ประเด็นเกี่ยวกับหลักการดังกล่าวนี้ ยังปรากฏชัดในบทบัญญัติหมวด 3 ว่าด้วย “สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย” มาตรา 27 และหมวด 5 ว่าด้วย “แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ” มาตรา 27 ดังความในมาตรา 27 สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้โดยชัดแจ้งโดยปริยาย หรือโดยคำวินิจฉัยของ ศาลรัฐธรรมนูญ ย่อมได้รับความคุ้มครอง และผูกพันรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล และองค์กรอื่นของรัฐโดยตรงในการตรากฎหมาย การบังคับใช้กฎหมายและการตีความกฎหมาย ทั้งปวง และความในมาตรา 75 รัฐต้องดูแลให้มีการปฏิบัติตามกฎหมาย คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคล จัดระบบงานของกระบวนการยุติธรรมให้มีประสิทธิภาพและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนอย่างรวดเร็วและเท่าเทียมกันรวมทั้งจัดระบบงานราชการและงานของรัฐอย่างอื่นให้มีประสิทธิภาพเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน

นอกเหนือไปจากการดำเนินการกิจตามที่กฎหมายบัญญัติ ซึ่งก็คงจะคล้ายคลึงกัน ในทุกประเทศโดยสอดคล้องกับหลักการปารีส กสม. ยังต้องคำนึงถึงสภาพการณ์ที่แปรเปลี่ยนกับทั้งความมุ่งหวังในเสรีภาพของประชาชนที่ทวีสูงขึ้น กสม. จึงต้องมีบทบาทเชิงรุกและสนับสนุนการเรียนรู้ทางสังคม โดยวางตนเป็นส่วนเสี้ยวหนึ่งของสังคมมิได้ แยกเป็นเอกเทศ การกิจในการส่งเสริมคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ไม่ควรปล่อยให้ตกอยู่กับกลไกราชการอย่างเดียว หากเป็นเช่นนั้นเท่ากับบั่นทอนความมุ่งมั่นที่จะทำให้ กสม. มีลักษณะเป็นสถาบันเปิดสำหรับการเรียนรู้ทางสังคม ต้องล้มเหลว กสม. จึงมุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายกับบุคคลที่เป็นนักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน จากชุมชน วิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มประชาสังคม ผู้ใช้แรงงาน เกษตรกร หรือกลุ่มวิชาชีพหรือผู้ประกอบการอาชีพอื่น ๆ กลไกทั้งหมดนี้จัดตั้งและแบ่งแยกออกเป็นคณะอนุกรรมการจำนวนหนึ่งตามประเด็นสาระที่เกี่ยวข้อง คณะอนุกรรมการแต่ละคณะต่างก็มีอำนาจตามกฎหมายในระดับหนึ่งในการปฏิบัติหน้าที่ของตน แล้วร่วมกันตัดสินใจเบื้องต้นว่าจะดำเนินการเกี่ยวกับกรณีร้องเรียนหรือนโยบายในเรื่องที่คณะนั้น ๆ รับผิดชอบอย่างไร ส่วนการตัดสินใจและความรับผิดชอบ ในท้ายที่สุดย่อมตกอยู่ที่ กสม. ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ

อาจารย์เสนอได้เสนอบทสรุปต่อที่ประชุมว่า สังคมไทยก็เฉกเช่นเดียวกับเพื่อนบ้านในเอเชียอาคเนย์ที่ได้ผ่านความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างท่ามกลางผลกระทบ

คุกคามจากการพัฒนาเศรษฐกิจและโลกาภิวัตน์ในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา และแม้การลุกฮือของประชาชนในช่วงทศวรรษ 70 และ 90 ที่มันหมายปฏิรูปสู่ประชาธิปไตยจะตามนำมาซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน 2540 ก็ตาม แต่มรดกตกทอดของระบอบอำนาจนิยมที่ฝังรากเป็นจารีตอยู่ใน “ระบอบอำมาตยาธิปไตย” ก็ยังคงอยู่เหมือนเดิมเป็นส่วนใหญ่ รวมถึงปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวางด้วยสภาพการณ์ยังกลับเลวร้ายและซับซ้อนยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อระบบเศรษฐกิจไทยถูกดึงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวงโคจรเศรษฐกิจการเงินระดับโลกของเสรีนิยมใหม่โดยมีธนาคารโลก ไอเอ็มเอฟ และดับบลิวทีไอเป็นเครื่องมือในการขยายอำนาจครอบงำ ทั้งหมดนี้ย่อมทำให้ปัญหาสิทธิมนุษยชนมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นไปอีกทั้งในแง่ของสาเหตุและผลลัพธ์ที่ตามมา สิ่งที่ประสบเหมือนกันหมดในภูมิภาคนี้ก็คือ ประเด็นสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมกลายเป็นประเด็นสำคัญที่สุดที่นักคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนจะต้องผลักดัน

6 ปี กสม. 2545 – 2550 จากสิทธิมนุษยชนสู่ปฏิรูปการเมือง เป็นบทความที่อาจารย์เสนห์ เขียนขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2550 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่หมดวาระการเป็นคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) แล้ว ตั้งแต่วันที่ 12 กรกฎาคม 2550 แต่ได้อยู่ปฏิบัติหน้าที่เพื่อรอให้มีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติชุดใหม่จนถึงวันที่ 24 มิถุนายน 2552

กสม. มีสถานะเป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มีอำนาจหน้าที่ในการตรวจสอบและรายงานการกระทำหรือการละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือไม่เป็นไปตามพันธกรณีระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคี และเสนอแนะมาตรการการแก้ไขที่เหมาะสม รวมทั้งอำนาจหน้าที่ในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนไม่ว่าจะเป็นการเสนอแนะนโยบายและข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับต่อรัฐสภาและคณะรัฐมนตรี หรือการส่งเสริมการศึกษา การวิจัย ความร่วมมือและการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ตลอดจนการจัดทำรายงานประจำปีเพื่อประเมินสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนภายในประเทศ

อาจารย์เสนห์ ในฐานะประธาน กสม. คนแรกได้แสดงทัศนะในบทความนี้ว่า “สังคมเสรี” นับเป็นเงื่อนไขและหัวใจของระบอบประชาธิปไตย ประเด็นอยู่ที่ว่าสังคมไทยของเรา “เสรี” จริงหรือไม่ เพียงใด โดยประสบการณ์อย่างเป็นรูปธรรมจากภารกิจ

การดำเนินงานของ กสม. อาจารย์เสนห์ เห็นว่า จำเป็นต้องมีการปฏิรูปการเมือง เพื่อแก้ไข และป้องกันปัญหาความไร้ประสิทธิภาพประสิทธิผลและความ ศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญ อันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ และซึ่งย่อมจะนำไปสู่สภาวะความขัดแย้ง แตกแยก รุนแรงและอนาธิปไตยอย่างไม้อาจหลีกเลี่ยงได้ ในส่วนของ กสม. ถือว่าได้ทำหน้าที่ ของตนแล้วในฐานะหนึ่งขององค์กรตามรัฐธรรมนูญในการจัดทำข้อเสนอแก้ไขปรับปรุง ร่างรัฐธรรมนูญต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ และสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ความคิดเรื่องการ ปฏิรูปการเมืองของ กสม. ได้มีการกำหนดเป้าหมาย หลักการ และแนวทางปฏิบัติกันไว้แล้ว ก่อนหน้าที่จะเกิดรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 อาจารย์เสนห์ เห็นว่า กสม. มิใช่จะจำกัด อยู่แต่การตรวจสอบแก้ไขให้เสร็จ ๆ ไปเป็นเรื่อง ๆ เท่านั้น หากแต่ยังจำเป็นต้องคิดอ่าน หาหนทางให้ขีดความสามารถการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพได้มีการพัฒนา ให้เข้มแข็งและก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไปในหมู่ประชาชนและกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของสิทธิเสรีภาพ โดยตรง

อาจารย์เสนห์ แสดงจุดยืนของตน ต่อทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย ที่เกิดผลกระทบต่อชุมชนและฐานทรัพยากรอย่างรุนแรงและกว้างขวางรวดเร็ว เป็นแรง กระตุ้นให้ประชาชนและชุมชนรากหญ้า ต้องลุกขึ้นมาต่อสู้จนต้องสูญเสียทั้งชีวิตเลือดเนื้อ และฐานทรัพยากรอันมีค่า ในสถานการณ์วิกฤติคับขันเช่นนี้ ทางเลือกที่มองเห็นกันได้ ก็คือ จำเป็นต้องเกิดการปฏิรูปในระดับโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของประเทศ โดยการ กระจายอำนาจการเมืองการปกครองลงไปสู่ชุมชนท้องถิ่นรากหญ้า เพื่อว่าเศรษฐกิจ การเมืองไทยจะได้มีการถ่วงดุลอำนาจกันอย่างแท้จริง ทั้งหมดนี้คือโจทย์การปฏิรูปการเมือง จากมุมมองและประสบการณ์ 6 ปีของอาจารย์เสนห์ ในฐานะประธาน กสม. คนแรก

บทสังเคราะห์โครงการสิทธิชุมชนศึกษา 2546 – 2549 บทความนี้เขียนขึ้นเมื่อ วันที่ 10 มีนาคม 2551 จากโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภายใต้การสนับสนุนของสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่มุ่งให้ทำงานวิจัยเชิงการพัฒนาเพื่อถ่ายทอดองค์ ความรู้ จากชุดงานวิจัยเชิงวิชาการ รวมทั้งประสบการณ์สังเกตศึกษาถึงชีวิตความเป็นไป ของชุมชนท้องถิ่น

อาจารย์เสนห์ กล่าวว่า ผลการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า สิทธิชุมชนท้องถิ่นกำลัง เป็นประเด็นปัญหาหลักของวิกฤติที่ส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม

อย่างกว้างใหญ่ไพศาล ยิ่งกว่านั้น โครงการวิจัยนี้ชี้ให้ประเด็นสำคัญอย่างน้อย 5 ประการ คือ

ประเด็นแรก “ฐาน” ทรัพยากรป่าเขตร้อนมีคุณค่าที่ชุมชนท้องถิ่นต้องปกป้องรักษา เพื่อความยั่งยืนของแหล่งทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพของโลก

ประการที่สอง “ความรู้” ของมนุษย์นั้นไม่ได้อยู่ในสุญญากาศทางวัฒนธรรม และไม่ได้มีความสมบูรณ์อยู่ในตัวเองโดยลำพัง โดยทั่วไป เราต่างมีความเคยชินอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า “ศาสตร์” สมัยใหม่โดยไม่ต้องตั้งคำถามใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นในด้านศาสตร์ทางธรรมชาติ หรือศาสตร์ทางสังคม มาในกรณีของสิทธิชุมชนท้องถิ่น เราเรียกความรู้จัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างอนุรักษ์และยั่งยืนว่า “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน” แต่เมื่อนำมาใช้ปฏิบัติกันในบริบทของโครงสร้างสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองยุคโลกาภิวัตน์ เรามักจะเหมารวมเอาว่า ความรู้สองประเภทที่ต่างกันแตกต่างกันคนละโลก ดุจน้ำกับน้ำมัน ไม่อาจเชื่อมโยงสัมพันธ์กันได้

ประการที่สาม ว่าด้วย “กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม” เมื่อองค์ความรู้เป็นผลผลิตของวัฒนธรรมแสงอำนาจนิยม ความรู้ก็จะทำหน้าที่เป็นเพียงเครื่องมือ หรือกลไกของการแสงอำนาจเหนือทั้งเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติ โครงการสิทธิชุมชนศึกษาไม่ได้มีจุดมุ่งหมายต่อต้านหรือปฏิเสธความรู้จากโลกตะวันตก หากแต่เพื่อฟื้นฟูบูรณะวัฒนธรรมความรู้ประเพณีให้เข้าสู่กระแสการเรียนรู้ของสังคมยุคใหม่ แทนที่จะปล่อยให้หายไปตามกระแสของวัฒนธรรมแสงอำนาจจากภายนอก ซึ่งกำลังระบดอยู่ในแวดวงชนชั้นนำไทยในปัจจุบัน

ประการที่สี่ ว่าด้วยความหมายความเข้าใจเรื่อง “ความมั่นคง” ซึ่งเคยมุ่งเน้นหนักกันในแง่ของบูรณภาพแห่งดินแดนและการรวมศูนย์อำนาจส่วนกลางนั้น ในยุคปัจจุบัน วัฒนธรรมอำนาจนิยมในภาพลักษณ์ของ “เศรษฐกิจเสรีนิยม” หรือแม้กระทั่ง “ประชาธิปไตย” มีเป้าหมายชัดเจนเพื่อการครอบครองทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพยากรทางปัญญาชุมชนท้องถิ่น ประเด็นเรื่องความมั่นคง ก็เปลี่ยนรูปโฉมออกไปจาก “ความมั่นคงแห่งรัฐ” มาเป็นปัญหาความมั่นคงของชีวิตและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเรียกกันโดยรวมในที่นี้ว่า “ความมั่นคงของมนุษย์”

ประการที่ห้า ว่าด้วยเศรษฐกิจชุมชน เป็นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองระดับชุมชนและเครือข่ายชุมชนระดับรากหญ้า เพื่อถ่วงดุลอำนาจ “เศรษฐกิจ

ตลาดเสรี” และศูนย์อำนาจรัฐ ซึ่งในที่สุดเป็นการแผ้วทางไปสู่พัฒนาการเปลี่ยนแปลงโดยสันติวิธีบนพื้นฐานของหลักการสิทธิมนุษยชน แทนที่วัฒนธรรมอำนาจนิยม ซึ่งครอบงำโครงสร้างสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจการเมืองอยู่ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่นแต่ละภาคส่วนและแต่ละภูมิภาคมีประเด็นปัญหาเงื่อนไขและขีดความสามารถโอกาสในกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่แตกต่างกัน ความคาดหวังของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา โดยหลักการอยู่ตรงที่ส่งเสริมให้เกิดเวทีระดมความคิด ความรู้ และประสบการณ์ในวงกว้างขึ้น รวมไปถึงผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิ ร่วมกันประเมินผล จุดประสงค์ก็เพื่อเปิดโอกาส ให้คณะวิจัยแต่ละพื้นที่กรณีศึกษาและแต่ละภูมิภาคได้พิเคราะห์ประเมิน เพื่อเรียนรู้สร้างโจทย์ ปฏิบัติการของตนเองและด้วยตนเองในขั้นตอนต่อไปในระยะยาว

ปวงิมลิขิตว่าด้วยหลุมพรางประชาธิปไตย เป็นบทความสุดท้ายของหนังสือเล่มนี้ บทความนี้ อยู่ในเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “การเมือง : เรื่องของใคร?” เนื่องในโอกาสวันครบรอบ 5 ปี คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2549 และถูกนำไปตีพิมพ์อีกหลายครั้ง อาจารย์เสนอเขียนบทความนี้ในยุคที่ประเทศไทยอยู่ภายใต้การปกครองของทักษิณ ชินวัตร ซึ่งมาจากการเลือกตั้ง แต่ถูกคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) นำโดยพลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน รัฐประหารในคืนวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 นับเป็นรัฐประหารในรอบ 15 ปี รัฐประหารครั้งนี้เกิดขึ้นก่อนการเลือกตั้งเป็นการทั่วไปในเดือนต่อมา

อาจารย์เสนอซึ่งอยู่ในบริบททางการเมืองในยุคของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ซึ่งเป็นยุคที่มีการใช้รัฐธรรมนูญ “ฉบับประชาชน” 2540 มาไม่ถึง 4 ปี แต่ปัญหาวิกฤติของประชาธิปไตยในยุคนั้น อาจารย์เสนอหวั่นเกรงว่าเกิดจาก “ระบอบทักษิณ” หรือ “ทักษิณโมมิสต์” ซึ่งจัดอยู่ในแนวของ “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ” อย่างลงตัว และมีความซับซ้อนมากมาย “ระบอบทักษิณ” หรือ “ทักษิณโมมิสต์” จึงเป็นระบอบของอำนาจและผลประโยชน์ทับซ้อนโดยธรรมชาติภายใต้การใช้อำนาจการปกครองในนามของระบอบรัฐธรรมนูญเสรีประชาธิปไตย พรรคไทยรักไทยภายใต้การนำของทักษิณ ชินวัตรเป็นผลพวงจากพัฒนาการระบบทุนไทยในรูปแบบใหม่ โดยแยกตัวเป็นเอกเทศจากระบบ “ทุนขุนนาง” อย่างที่เคยเป็นมาในอดีต จึงเป็นพรรคการเมืองที่มีทิศทางการนโยบายเศรษฐกิจ

การเงินชัดเจน และเป็นพลวัตพร้อมด้วยระบบการจัดสรรอิทธิพลผลประโยชน์เฉพาะของตนเองในแบบแผนที่เป็นสากล สอดคล้องต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งกลุ่มทุนและการเมืองแบบเก่า จึงตกอยู่ในสถานการณ์ของระบบล้าหลัง

อาจารย์เสนอแนะว่า การบริหารประเทศภายใต้ “ระบอบทักษิณ” สะท้อนออกมาชัดเจนด้วยคำพูดของทักษิณ ชินวัตร เองที่ว่า “บริษัท ก็คือประเทศ ประเทศ คือบริษัท คล้ายกันครับบริหารเหมือนกัน” ซึ่งสื่อสำเนียงของความเป็นเบ็ดเสร็จภายใต้รัฐบาลทักษิณ 2 (พ.ศ. 2544 - 2549) อันเป็นผลจากชัยชนะการเลือกตั้งทั่วไปด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น “16 ล้านเสียง” รวมความแล้ว การบริหารประเทศภายใต้ระบอบทักษิณจึงไม่ต่างอะไรกับการบริหารเศรษฐกิจหรือธุรกิจการค้า ซึ่งถูกขยายแพง ที่นำผลสำเร็จความร่ำรวยในทำนองเดียวกันกับประสบการณ์ชีวิตส่วนตัวของทักษิณ ชินวัตรเอง ความคิด ความต้องการ การตัดสินใจ และการกระทำของผู้นำในฐานะ ซี.อี.โอ. เท่านั้นที่เป็นตัวชี้ความถูกผิด และอยู่เหนือกฎเกณฑ์ความชอบธรรมใด ๆ รวมทั้งรัฐธรรมนูญของประเทศ

อาจารย์เสนอแนะว่า การปฏิรูปการเมือง ปัญหารากฐานสำคัญที่สุดอยู่ที่โอกาสและขีดความสามารถในหมู่มหาชนคนไทยเองเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องคำนึงถึงก่อนสิ่งอื่นใด แก่นสารของการปฏิรูปการเมืองอยู่ที่ตรงนี้เป็นสำคัญที่จะทำให้ เศรษฐกิจ และการเมือง การปกครองของไทยบรรลุถึงความเป็นประชาธิปไตยในเนื้อหาสาระโดยแท้จริงไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของรูปแบบดังที่ใช้ปฏิบัติกันตลอดมา

อนึ่ง หลังการรัฐประหารเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 โดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งมี พลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน เป็นหัวหน้าคณะรัฐประหาร สื่อมวลชนได้สัมภาษณ์อาจารย์เสนอแนะ ว่ามีความเห็นต่อการรัฐประหารครั้งนี้อย่างไร คำตอบของอาจารย์เสนอแนะในบางประโยค ทำให้เกิดการตีความว่า เห็นด้วยกับการทำรัฐประหารในครั้งนั้น ประเด็นนี้ทำให้ผมต้องกลับไปย้อนอ่านบทสัมภาษณ์ของอาจารย์เสนอแนะหลังจากการตีความเช่นนั้น จากหนังสือพิมพ์อิสระบนอินเทอร์เน็ตเนท ที่ก่อตั้งโดยอาจารย์จอน อึ้งภากรณ์ โดยมีการเผยแพร่ข่าวอย่างเป็นทางการผ่านทางเว็บไซต์ <https://www.prachatai.com> ตั้งแต่วันที่ 6 กันยายน 2547 เป็นต้นมา ซึ่งผู้อ่านที่สนใจสามารถอ่านรายละเอียดการสัมภาษณ์บรรทัดต่อบรรทัดได้ที่ <https://prachatai.com/journal/2006/12/11064>